UN NOU MANUSCRIS DIN „ŞCOALA" DE CALIGRAFI ŞI MINIATURIŞTI DE LA MĂNĂSTIREA DRAGOMIRNA (1627)[1]

Olimpia Mitric

„Şcoala" de caligrafi şi miniaturişti de la Mănăstirea Dragomirna, patronată de mitropolitul Anastasie Crimca (între anii 1608-1629), ocupă o poziţie distinctă în evoluţia culturii medievale moldoveneşti. Asupra producţiilor acestei şcoli, s-au pronunţat de-a lungul timpului teologi, filologi şi istorici cunoscuţi[2]. În vremea din urmă, Constanţa Costea a reluat studiul ilustraţiei manuscriselor pentru a identifica sursele sistemului complicat de decorare a fiecărui manuscris în parte[3].

[1] Într-o primă variantă, articolul a apărut în „Analele ştiinţifice de Istorie „Codrul Cosminului" (seria nouă), Nr. 6-7 (16-17), 2000-2001, Suceava, 2003, p. 365-368.

[2] Dr. Ipolit Vorobchievici, *Istoria Sfintei Mânăstiri Dragomirna,* Cernăuţi, 1925; Teodora Voinescu, *Contribuţii la studiul manuscriselor ilustrate din mânăstirile Sucevita şi Dragomirna,* în SCIA, seria „Artă plastică", 2, 1955, nr. 1-2, p. 89-114; G. Popescu-Vâlcea, *Şcoala miniaturistică de la Dragomirna,* în BOR, LXXXVI, 1968, nr. 3-5, p. 455-468; nr. 7-8, p. 959-972; nr. 9-10, p. 1186-1211; nr. 11-12, p. 1343-1359; LXXXVII, 1969, nr. 1-2, p. 197-209; Idem, *Anastasie Crimca,* Bucureşti, 1972; Emil Turdeanu, *Métropolite Anastase Crimca et son oeuvre littéraire et artistique (1608-1629),* în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines,* Leyda, 1985, p. 226-242 (retipărit, publicat pentru prima dată în 1952), note complementare la p. 444-447; Ştefan S. Gorovei, *Anastasie Crimca. Noi contribuţii,* în MMS, 55 (1979), p. 144-159.

[3] *Ilustraţia de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovici. Apostolul (Viena, Nationalbibliothek cod. sl. 6),* în SCIA, seria „Artă plastică", 39, 1992, p. 41-57; Idem, *Ilustraţia manuscriselor slavone în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovici. Psaltirea (Mânăstirea Dragomima, cod. sl. TD 6/1934<345-32>),* în SCIA, seria „Artă plastică", 41, 1994, p. 17-41; Idem, *Ilustraţia de manuscris în mediul cărturăresc al mitropolitului Anastasie Crimcovici. Liturghierul*, în SCIA, seria „Artă plastică", 43, 1996, p. 19-35.

BDD-A24315 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)

Potrivit evaluărilor făcute de slavistul Emil Turdeanu (*op.cit.,* nota 1) şi de istoricul Ştefan S. Gorovei (*op. cit.,* nota 1), se cunosc până în prezent 26 de manuscrise ce provin din Şcoala de scriere şi miniere de la Dragomirna, păstrate în colecţii din ţară şi străinătate. Este adevărat, repertoriul lui Radu Constantinescu[1] ar modifica considerabil această cifră, deoarece ne prezintă 22 de manuscrise ce se află numai în colecţii străine; din păcate, informaţiile lacunare, inclusiv lipsa însemnărilor de danie, ridică mari suspiciuni în privinţa provenienţei lor.

Cu câţiva ani în urmă, citind noua monografie a Mănăstirii Agapia[2], în paragraful „Biblioteca mănăstirii" (p. 120), mi-a atras atenţia titlul unui manuscris, *Cartea cu Vieţile Sfinţilor,* prezentat sumar între cărţile mai importante ale mănăstirii, în limba slavonă, legat în piele, ca fiind al mitropolitului Anastasie Crimca. Posibilitatea de a-l studia personal avea să se ivească după mai mulţi ani, când am putut constata că, într-adevăr, avem de-a face cu un manuscris nou, necunoscut bibliografiei de specialitate. Este un *Sbornic* în foarte bună stare de conservare, a cărui însemnare de danie, cu litere cursive, perfect lizibile, datează din anul 7136 <1627>, luna octombrie, ziua 20. Ar fi cel de-al 27-lea manuscris cunoscut, cu dată certă, care umple un gol din activitatea şcolii, anul 1627 lipsind din listele cu manuscrisele de la Dragomirna, întocmite, în perioade de timp diferite, de Emil Turdeanu şi Ştefan S. Gorovei (vezi nota 1). Noul manuscris nu este miniat. Se ştie, manuscrisele datate post 1616 nu sunt miniate. Dacă întreruperea bruscă a acestei activităţi n-a putut fi încă explicată, ea ţinând, fără îndoială, şi de personalitatea plină de contradicţii a mitropolitului, specialiştii i-au găsit, cel puţin, un corespondent în absenţa picturii interioare din pronaosul şi pridvorul bisericii Mănăstirii Dragomirna, pictate fiind numai naosul şi altarul[3].

Descoperit fiind la Mănăstirea Agapia, este posibil ca manuscrisul nostru să fi făcut parte din grupul de manuscrise (multe recuperate de la cazacii care, în anul 1653, prădaseră Mănăstirea Dragomirna) donate mănăstirii (ctitoria nouă a hatmanului Gavril, fratele lui Vasile Lupu, terminată în 1643, pe locul alteia mai vechi) atât de domniţa Ruxandra, fiica

[1] *Manuscrise de origine românească din colecţii străine. Repertoriu,* Bucureşti, 1986.
[2] Monahia Eustochia Ciucanu, *Mânăstirea Agapia,* <Iaşi>, f. a.
[3] Vezi Constanţa Costea, *Ilustraţia manuscriselor slavone... op. cit.,* p. 18.

BDD-A24315 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)

lui Vasile Lupu, cât şi de noul domnitor Gheorghe Ştefan, ca semn al împăcării celor două familii[1].

Sbornicul conține trei texte: *Evanghelia de la Marcu* (text liturgic); *Stihuri mai bune despre vina de a lăcrima...* text omiletic scurt, avându-l ca autor pe Gherman, patriarhul Constantinopolului; al treilea text, de mai mare întindere, face parte din bogata literatură hagiografică: *Viața şi traiul episcopului Grigorie Omiritul,* scrisă de Ioan, episcopul cetății Negranei. Fără a ne opri în mod expres asupra conținutului (intenția noastră fiind aceea de a semnala existența a încă unui manuscris din şcoala de la Dragomirna), consultând cele câteva cataloage de manuscrise slavo-române mai accesibile şi mai cunoscute[2], am putut constata că ultimele două texte sunt extrem de rare în cuprinsul sbornicelor descrise.

La sfârşitul studiului său, la care am făcut referire, Ştefan S. Gorovei estima că la Dragomirna, în perioada 1608-1629, s-ar fi putut realiza 120 de manuscrise, „cel puțin şase manuscrise pe an". După părerea noastră, există mari şanse de a se mai descoperi manuscrise din producția acestui centru, atâta timp cât suficiente fonduri şi colecții de manuscrise slavone sunt încă necunoscute.

Descrierea manuscrisului

După modelul de redactare al cataloagelor, am consemnat elementele necesare prezentării complete a unui manuscris: data, numărul de

[1] Vezi Emil Turdeanu, *Manuscrisele robite de cazaci la 1653,* în volumul *Oameni şi cărți de altădată,* Bucureşti, 1997, ediție îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Note complementare, traduceri şi postfață de Ştefan S. Gorovei, p. 378.

[2] P.P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.,* volumul I, Bucureşti, 1959; Idem, *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din Biblioteca Academiei Române, volumul II,* Bucureşti, 2003; E1ena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iaşi,* Bucureşti, 1980; Eadem, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca,* Bucureşti, 1980; Elena Linţa (coordonator), Lucia Djamo-Diaconiță, Olga Stoicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Bucureşti,* Bucureşti, 1981; Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Braşov,* Bucureşti, 1985; Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița,* Suceava, 1999; Ion Radu Mircea, *Répertoire des manuscrits slave en Roumanie. Auteurs byzantins et slaves*, Sofia, 2005.

BDD-A24315 © 2006 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)

inventar, paginaţia, filigranul, legătura, starea de conservare, ornamentaţia, limba, cuprinsul, însemnările manuscrise de pe file şi coperte. Textele slavone (titlurile şi însemnările) sunt redate întocmai (cu marcarea dispunerii textului în pagină prin bare), cu păstrarea tuturor prescurtărilor, de obicei exemplificate prin titlă şi coborârea literelor suprascrise între paranteze rotunde; între paranteze ascuţite am intercalat completările noastre pentru restabilirea unor omisiuni. Substantivele proprii şi începuturile de frază sunt marcate prin majuscule; pentru uşurarea lecturii, am folosit regulile de punctuaţie actuale. De asemenea, între paranteze rotunde am dat traducerea titlurilor şi însemnărilor în limba slavonă.

Databil către 1627, octombrie 20 (data donaţiei); inv. 2214/1982; 3389/1984, înregistrat în secţiunea Patrimoniu a registrului inventar.

Manuscris complet, în foarte bună stare de conservare, hârtie albă, cu filigran, de proveniență italienească; din cauza legăturii foarte bune, filigranul de la încheietură nu poate fi văzut; greu vizibilă este numai contramarca, care poate însoți fie ancora în cerc, fie capul de bou (cf. Al. Mareş, *Filigranele hârtiei întrebuinţate în Ţările Române în secolul al XVI-lea,* Bucureşti, 1987, nr. 805-1013; 277-287); 363 f. cu numerotarea caietelor, 17 caiete a câte 8 file, cu excepţia ultimului de 4 file; se reia numerotarea caietelor: 29 caiete a câte 8 file; numerotarea actuală este nouă, cu pixul; in - 4º; legătura: 27,5 x 21 cm. Legătura originală din scoarţe teşite din lemn, îmbrăcate în piele neagră, două încuietori incomplete din piele, câte patru butoni de susţinere pe ambele coperte. Motive imprimate, în trei chenare: 2 S încrucişaţi, floarea cu opt petale, palmeta.

Scriere semiuncială cu 22-23 rânduri pe pagină, un singur scriptor. Cerneală neagră şi roşie, titluri, iniţiale, zaceale cu roşu. Începând cu f. 133, cerneala neagră este mai ştearsă.

Ornamentaţia constă din frontispicii mai modeste, realizate în peniţă, din cercuri ce se întretaie (f. 1, 4, 133) şi iniţiale ornate (f. 4, 133) numai cu cerneală roşie.

Limba: slavona de redacţie românească.

F. 1: Glav¥ Ev(g)lïa eÈe ›(t) Marka (Capitolele Evangheliei de la Marcu).
F. 2v: Prhdislovïe eÈe ›(ñ) Marka (Predoslovia de la Marcu).

BDD-A24315 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)

F.4: EÈe ›(ñ) Marka st}oe blagovhsñïe (Sfânta Evanghelie de la Marcu).

F. 127: Germana,patr³arxa Ko(n)stan´/ñinh grada. Sñisi ‹sic›dobrhiÎïi kß /vinh slßjnhi xoñåwim´ neprhstanno plakañiså dhanïi nepodobn¥x´ (Ale lui Gherman, patriarhul Constantinopolului. Stihuri mai bune despre vina de a lăcrima a celor ce vor neîncetat să-şi plângă faptele necuviincioase).

F. 133: ˇit³e i Èijn´ prhpo(d)bnago ›}ca naÎe(g) Grigorïa, ep(s)kpa/ byvÎa iÈe vß „mirith grada/ Tafarona, i povhsti › sßdhann¥(x) /çüde(s) ›(ñ) nego, sßpisanna ›(ñ) ep(s)kpa/ grada Negranska; bl(s)vi, ›(ç) (Viaţa şi traiul prea cuviosului părintelui nostru Grigorie, care a fost episcop în cetatea Tafaron a Omiritelor, şi povestirile despre înfăptuirile minunilor sale, scrisă de episcopul cetății Negranei; binecuvintează, părinte).

însemnări:

F. 4-10: însemnarea de danie, în partea inferioară a filelor, conform uzanţei, cu cerneală neagră: Sß ñlß(k) Eõ(g)lïe(m) Mark›(m) i prp(d)bna(g) ›}ca na(Î)go, Grigorïa/ ep(s)kpa, iÈe pri(t)çh sß Erhvan›(m), sßñvori smhrenïe arx³ep(s)kp´ Anasñasïe Kri(m)k›vi(ç) i miñropoli(t) Suça(v)sk¥ i dade i vß novos´j(d)a‹nna›go svoe(g) m›nasñi(r) Dragomi(r)na, ide(È) e(st) xra(m) SßÎesñvïe st{go d{xa, vß pamå(t) sebe i rodiñele(m) ego Û›ann´ Kri(m)ka/ i Kr(s)ñna. I awe kño xowe(t) pokqsiñi, ili vßjåñi, ili prodañi, ili qkrasñi ›(t) sñ}go monastirh, be(j) bl(s)ven³e(m)/ sßbora, da bßde(t) proklh(t) i ñrßklh(t), ana*f*ema marana*f*a ›(t) G{a B{a i ›(t) prç(s)ñïå ego i ›(t) ñ{ i{³ ›{(t)c´ i(È) vß Nekei/ i çe(t)ri ev(g)li(s) na sñraÎnh(m) ego sßdiwg X}vh, aminß. Vß d}ni b}lgoç´sñiva(g) i Xr(s)ñolübiva(g) g(s)p(d)na naÎego/ Û}› Miro(n) Bø(r)no(v)sk¥i Mogila voevo(d), g(s)pda(r) jemli Mo(l)da(v)/skoi, v l}ñ›#J}RL{Q, ma}(s)c ›(x), K} d{ni (Această tâlcuire a Evangheliei de la Marcu şi a prea cuviosului părintelui nostru, episcopul Grigorie, pildă de la Erevan, le-a făcut smeritul arhiepiscop Anastasie Crimcovici şi mitropolit al Sucevei şi le-a dat în nou zidita sa mănăstire Dragomirna, unde este hramul Pogorârii Sfântului Duh, întru pomenirea sa şi a părinților săi, Ioan Crimca şi Cristina. Şi dacă cineva va dori să încerce, fie să le ia, fie să le vândă, fie să le fure de la Sfânta mănăstire, fără binecuvântarea Soborului, să fie blestemat şi treclet, anathema maranatha, de Domnul Dumnezeu şi de Preacurata lui Maică şi de 318

BDD-A24315 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)

sfinți de la Nicheia şi de patru evanghelişti la înfricoşata lui judecată a lui Hristos, amin. În zilele binecinstitorului şi de Hristos iubitor, domnul nostru Io<n> Miron Barnovschi Moghilă voevod, domn al Țării Moldovei, în anul 7136 <= 1627>, luna octombrie, 20 zile).

Coperta 2, pe lemn, cu cerneală neagră: + Proçe(t) sïå kni(g) Rafai(l) (A citit această carte Rafail). Mai jos: Proçe(t) s³å kn³(g) Rafai(l). Dragomirna (A citit această carte Rafail. Dragomirma). Proçe(t) s³å kni(g) Dan³i(l) ›(ñ) P¨(t)na, vß l‹hto›#JRPÏ, vß ‹d´ni› blagoçi(s)ñi(v)ago go(s)pdra Ko(s)ñ‹anti›na Ka(n)tim‹i›rß (A citit această carte Daniil, de la Putna, în anul 7189 <= 1681>, în zilele binecinstitorului domn Constantin Cantemir <sic>).

În încheiere, aducem mulţumirile noastre sincere maicii stareţe Olimpiada Chiriac, care, cu înțelegere şi bunăvoință, ne-a acordat permisiunea de a studia manuscrisul păstrat în prețioasa bibliotecă a Mănăstirii Agapia.

BDD-A24315 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:11:41 UTC)